

**РОЛЯТА НА ПРАГМАТИКАТА И КОНТЕКСТА
ПРИ РАЗВИТИЕТО НА ПЕРФЕКТНИ КОНСТРУКЦИИ
СЪС *СЪМ* И *ИМАМ*
В АНГЛИЙСКИ И БЪЛГАРСКИ ЕЗИК¹**

Божил Христов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

В статията се обсъжда развитието на перфектните конструкции с *съм* и *имам* в английски и български езици. Особено внимание се отделя на конкуренцията в английски език, която води до изтесняването на *съм* като вспомогателен глагол в състава на перфекта и до появата на перфекта с *имам* в български език. Неоднократно са правени опити да се свържат тези езикови явления с функционални мотиви, но при по-близък анализ се установява, че функционална претовареност и избягване на многозначност не са удовлетворителни обяснения. Многозначността не се избягва, а или се отстранява, или не оказва влияние в дадения контекст. Ряд от ученици акцентират на функционалните аспекти на даденото явление в сила на преимущественото разглеждане на писаната форма на езика, където редактирането и яснотата на речта са по-важни. Въпреки това, ако приемем за основна спонтанната устна реч, става ясно, защо наличието на повече от една интерпретация не е нежелателно, а, всъщност, обуславява (циклическото) появяване на сходни граматически конструкции в различни езици, а също и тяхната взаимозаменяемост, в резултат на естествените умозаключения в хода на общуването, които неизбежно водят до десемантизиране или промяна на значение / употреба. Ако приемем за внимание водещата роля на прагматиката, в т. ч. умозаключенията в контекста (както традиционно се прави при изучаване на граматикализацията), разглежданите явления намират по-убедително обосноваване.

This paper discusses the development of perfect constructions with *be* and *have* in English and Bulgarian. Special attention is paid to the competition between *be* and *have* in English, resulting in the ultimate demise of *be* as a perfect auxiliary, as well as to the rise of new *have*-perfects in Bulgarian. Various functionalist hypotheses have been put forward in order to explain these processes. Upon closer examination, however, it emerges that functional

---

¹ Посвещавам тази статия на юбилея на двама от моите ерудирани преподаватели, които ми дадоха солидни познания и запалиха интереса ми към езикознанието, Андрей Стоевски, с когото във втори курс обсъждахме граматическите категории на съществителните и глаголите, включително и перфекта, и Мира Ковачева, от която научих за историческите езикови процеси, включително граматикализацията. Тази статия е за тях.

load and the avoidance of ambiguity cannot provide a satisfactory account of the phenomena under investigation. Rather than being avoided, ambiguity is either resolved or it does not matter in context. It appears that earlier scholars might have put so much emphasis on such functional considerations due to a bias in favour of written language, where editing and clarity of expression are more important. If spontaneous spoken language is seen as primary, it becomes clear why the availability of more than one reading was not detrimental, but instead fostered the (re)emergence of cross-linguistically similar grammaticalised constructions, as well as their interchangeability, due to natural inferences in the course of communication, leading to bleaching and shifts of meaning/usage. Once the central role of pragmatics, including inference in context, is recognised (as is traditionally done in grammaticalisation studies), the phenomena receive a more plausible explanation.

Ключови думи: перфект, граматикализация, прагматика, английски, български
Key words: perfect, grammaticalisation, pragmatics, English, Bulgarian

I. Перфектни конструкции със *съм* и *имам* в английски и български език

В съвременния английски език перфектни конструкции се образуват от глагола *have* „имам“ в съчетание с минало причастие, докато в български аналогични конструкции се образуват със спомагателен глагол *съм*, както личи от следния пример:²

(1) I **have** read the book./Чел **съм** книгата.

В отделни етапи от историята и на двата езика обаче се появяват и/или изчезват конструкции и с двата спомагателни глагола. В по-стари периоди от развитието на английския език непреходни глаголи за движение и промяна на състоянието образуват перфект със *съм*, както се вижда от средноанглийския пример (2) и ранния новоанглийски пример (3).

(2) Whan that she **was come**...
„Когато беше дошла...“ [Дж. Чосър (ок. 1340–1400 г.), *Троил и Крецида*]

(3) when he **is arrived** in a strange countrie
„когато е пристигнал в чужда страна“ [1584 г., <https://www.english-corpora.org/eebo/>]

В съвременния български пък са в процес на възникване конструкции със спомагателен глагол *имам*, както се вижда от (4), където глаголът е с избледняла семантика и вече не означава притежание (понеже стоката не е налична), а предходност, т.е. че стоката вече е поръчана и е налице

---

² За статута на перфекта като време, аспект или самостоятелна категория, вж. Стоевски (1999), Христов (2020) и цитираната там литература.

резултат от това минало действие – значение, типично за перфекта като категория изобщо.³

- (4) Не, нямам налични, **има́м поръ́чано**, когато пристигне ще кача и реални. [https://www.facebook.com/pg/Style-and-Fashion-661464113894953/photos/?tab=album&album_id=803794489661914]

Както е известно от прагматиката, значението на даден израз се създава и модулира в рамките на говорната ситуация. В хода на общуването неусетно може да се премине от значение на притежание в настоящето („има́м/притежавам стоки“) към значение на притежание на нещо, което все още не е налично („има́м поръ́чани/недоставени стоки“), а оттам и към значение на притежание или вече по-абстрактно „съществуване/възникване“ на нещо, отнасящо се към бъдещето („има́м за поръ́чване/да поръ́чвам стоки“, „няма(м) да поръ́чвам стоки“) или към миналото („има́м поръ́чани стоки“). По този начин от някогашно (съгласувано) определение към изпуснатото в (4) пряко допълнение, причастието се преосмисля като (несъгласувана) глаголна форма в нова аналитична конструкция (*има́м поръ́чани стоки* > *има́м поръ́чано стоки* > *има́м поръ́чано* = *поръ́чал съм*). Това е типичната пътека на граматикализация, при която сказуемни определения към подлога (в случая на *поръ́чал съм*) или към допълнението (в случая на *има́м поръ́чано*) се преосмислят (или отдавна са преосмислени) като глаголни форми.

Когато и от двата типа изходни конструкции възникнат нови аналитични форми, те често се конкурират и си взаимодействат. В историята на английския език отрано се наблюдава съревнование между *съм* и *има́м*, като вторият постепенно измества първия като спомагателен глагол за перфект дори и при непреходни глаголи, които първоначално естествено се съчетават предимно със *съм*. Както се потвърждава от (5), Чосър може да образува и перфект от *come* в съчетание с *hath* вместо с *is*.

- (5) as he **hath come**
„като е дошъл“ [Чосър, *Легенда за добрите жени*]

В съвременния стандартен английски са останали само няколко застинали някогашни перфектни съчетания със *съм*, като например *She is gone* „Тя е тръгнала/изчезнала“, но иначе *има́м* напълно е изместил *съм* от перфекта, след като е обобщен за всички типове глаголи (вж. Rydén and Brorström 1987, Tsoneva-Mathewson 2015, Hristov 2020, вкл. библиографията). В български перфектите с *има́м* може да се считат за сравнително

³ Сrv. Стоевски (2006: 145, 149) за подобни примери с донякъде избледняла семантика. За перфекта с *има́м* в български вж. Стоевски (2006), Христов (2020) и цитираната там литература.

ново явление, което се споменава в специализираната литература от края на XIX в. и началото на XX в. (вж. Stoevsky/Стоевски 2006, Hristov 2020: 247, както и изложението по-долу). Тоест съвместното съществуване на двата типа конструкции протича от сравнително скоро в българската езикова действителност.

II. Функционални обяснения за възникването и развитието на перфектните конструкции

И за двата езика многократно са предлагани функционални обяснения относно зараждането и взаимодействието на различните конструкции (по-подробно вж. у Hristov 2020). Изчезването на английския перфект със *съм* често се приписва на функционалната претовареност на глагола *съм* като копула, спомагателен глагол за продължителни конструкции, както и спомагателен глагол за пасив и перфект, което може да доведе до многозначност и двусмислия. Шекспировото *'tis but begun* би могло да се разбере като перфект („едва е започнало“) или като пасив („едва е започнато“). Според традиционните обяснения заради избягване на такъв тип многозначност и евентуални недоразумения, дължащи се на прекаленото функционално натоварване на глагола *съм*, той постепенно отмира като спомагателен глагол за перфекта (Jespersen 1909–1949: IV 41, Fischer 1992: 261–262, Denison 1993: 366, 1998: 136, 183–184, Rissanen 1999: 215 и др.).

Както се отбелязва у Христов (2020: §3.5), от тази хипотеза произтичат редица неразрешени проблеми. Първият е, че самият глагол *имам*, вместо да се ограничи до перфекта, започва (или пък може би продължава) да участва в пасивоподобни конструкции (напр. *to have something stolen* „нещо ми е откраднато“), с което неимоверно нараства собствената му функционална натовареност. Появяват се не само пасивоподобни, но и перфектоподобни конструкции с *get* „вземам, получавам, придобивам; ставам“ (напр. *as soon as I get finished crying about it* „като спра/съм приключил да плача за него“ [COCA]), което също е неочаквано, ако се разчита, че след „изчистването“ на функциите на *be* и *have* и разделението между начина на образуване на перфект и пасив е постигната оптимална функционалност, която не води до недоразумения и не би следвало да поражда нужда от роене на синонимични конструкции. В някои разновидности на английския език дори се появяват нови перфектни образувания със *съм* (вж. Miller 2004: 243). Макар и все още да е далеч от напълно граматикализиран перфект, (6) е сродно с перфекта по смисъл, тъй като се изтъква настоящият резултат от миналото действие.

- (6) That's him arrived. = He **has** arrived.
„Ей го пристигнал.“/„Пристигнал е.“

При преглед на материали от различни периоди в Христов (2020) се установява, че подобни неясни контексти (напр. *it is begun*) не играят важна роля за изместването на *съм* и даже се запазват до късно в езика. Ако се проследи естествена езикова употреба от автентични източници, наподобяващи разговорна реч, се оказва, че двусмислията нито последователно се покачват количествено, нито драстично намаляват с течение на времето, т.е. не се влияят от динамиката в съревнованието между двата глагола, която уж има за цел да предотврати двусмислията с постепенното изместване на *съм*. Изглежда, че възможностите за повече от една интерпретация не водят до спънки в общуването, а понякога дори и се насърчават и се използват за стилистичен ефект не само от гении като Шекспир, които обичат играта на думи. В заключение се потвърждава, че глаголи като *съм/be*, *имам/have* и *get* заради доста общото и неспецифичното си значение естествено подлежат на преосмисляне и граматикализация като синонимични и взаимозаменяеми маркери за перфект и пасив и това се случва наглед безразборно в процеса на спонтанното общуване, без да се влияе от съображения за оптимална функционалност и отчетливо разпределение на ролите.

За появата на българския перфект с *имам* са предлагани сходни обяснения, които също разчитат на функционална претовареност. Георгиев (1957) отдава появата на перфект с *имам* в българския език на факта, че първоначалният универсален перфект със *съм* се натовазва допълнително с изразяване на категорията преизказност/несвидетелственост в резултат от контакта с турски. Заради това претоварване на конструкцията *съм* + елово причастие (поякога с изпускане на *съм*), новата конструкция с *имам* спомага да се облекчи част от този „прекомерен“ товар. Мирчев (1976) посочва проблеми с хронологията на така представените причинно-следствени връзки, защото според него зародишни перфектоидни конструкции с *имам* съществуват в старобългарски и среднобългарски, още преди контакта с турски. Среднобългарският пример в (7) показва въпросната конструкция без допълнение, изразено с именна фраза, което свидетелства за вече донякъде напреднала граматикализация.

- (7) азъ имамъ писано в с[вѣ]тѣмъ еѿв[ѣ]ли гдѣ е(с) разпѣт
„аз имам написано в Светото Евангелие къде е разпънат“ [1359 г.,
Германов сборник, цитиран в Мирчев (1976: 314), Стоевски (2006:
143)]

Такива примери подсказват, че появата на перфект с *имам* в български надали е подтикната от контакта с турски и евентуално произтичащите от него допълнителни функции на перфекта със *съм*. Според Герджиков (1984/2003: 259–260) преизказни форми всъщност за първи път са засвидетелствани във Влахо-българските грамоти и Чергедските молитви, т.е.

преди контакта с турски, което допълнително усложнява хронологията и причинно-следствените връзки. Не на последно място, модални употреби на първоначалния славянски перфект със *съм* съществуват и преди обособяването на модалното им значение като изразител на несвидетелственост, като например старобългарското изречение в (8), където самостоятелно елово причастие (за разлика от аориста) изразява модалност противна на реалната, фактическа ситуация, в частност отношението на говорещия към изказването и емоционална окраска като разочарование и съжаление, „ех да не бяха събрали/събирали събора... но [всъщност] събраха събора“ (Huntley 1993: 153; срв. Dobrev/Добрев 1973).

(8) **юша и не събрали събора ... нъ събраша съборъ ...** [*Супрасълски сборник* 386.6; цитиран в Хънтли (1993: 153)]

Подобно на английски, в български не липсват и установени граматически функции на *имам* извън перфекта, напр. за изразяване на задължение (*имам да пиша домашни*) и бъдещи действия (*няма да дойдат*). Тоест *имам* също е достатъчно натоварен като изразител на граматически значения.

По този начин отново става ясно, че обясненията, почиващи на функционалното претоварване на една или друга конструкция или определени елементи в нея, не са задоволителни. Възникването и развитието на перфектите със *съм* и *имам* трудно може да се обвърже с такъв тип оптимизиране на функциите с цел постигане на еднозначност и недвусмислие. В български дори изобщо не се наблюдават неясни интерпретации, аналогични на английското *'tis but begun*, които биха могли да се мислят и като перфекти, и като описателни форми за страдателен залог (в български имаме минало деятелно, *започнал*, и минало страдателно причастие, *започнат*). Това разколебава междуезиковата валидност на функционални хипотези от този род. В крайна сметка излиза, че появата на подобни граматикализирани конструкции протича естествено, без да се ръководи от функционални съображения или избягване на двусмислия. При това положение възниква въпросът от какви точно закономерности зависи тази привидно хаотична поява или изчезване на граматикализирани перфектни форми и как може да се постигне по-задоволително обяснение. Интересно е и защо редица езиковеди независимо един от друг са търсили причините в избягването на многозначността и функционалното претоварване.

III. Ролята на прагматиката и контекста

Гореописаните процеси намират своето прагматично обяснение според теорията на граматикализацията, в частност важната роля на контекста (вж. пример (4), както и по-подробно Ковачева в настоящото издание).

Може да става дума за контекста като ко-текст – езиковото обкръжение и съчетаването. Контекстът също е и речевата ситуация – целта на говорещия (т.нар. *speaker meaning*), дори неговият езиков опит, предишни дискурси със същия участник или пък типични за дадена група взаимоотношения, заключенията (*inferences*), които си прави слушащият, и пр.

На първо място контекстът играе важна роля за снемане на многозначността в хода на общуването, а освен това при по-внимателно изследване и вникване в материала се установява, че многозначността рядко пречи на общуването. Ковачева (в настоящото издание) посочва, че в устната реч е обичайно двусмислието на някои контексти да остане неразрешено. Както изтъква Христо Стаменов (лична кореспонденция), двусмислието или почти недоловимите различни тълкувания най-вероятно често остават незабелязани в реалното общуване и донякъде може да се считат за откритие на лингвистите, анализиращи езиковия материал. Традиционните функционалистични схващания, изложени в предишния раздел, могат да се обяснят с пренебрегването на спонтанната устна реч и даването на превес на писмената, прецизно планирана форма на езика, където заобикалящият ко(н)текст не е споделен от пишещия и четящия (за разлика от непосредствената среда на говорещия и слушащия). Също така в писмен и щателно редактиран текст обикновено се смята за желателно да се избягва двусмислието при изразяване – тъкмо тези прескриптивни нагласи биха обяснили защо поколения езиковеди търсят първопричините за съответните процеси именно в избягването на подобна многозначност. Писменият език е по-податлив на нормативни и прескриптивни влияния (срв. Kovatcheva 2012, вкл. и библиографията). Ако обаче според призивите на Ковачева и много други учени приемем разговорната реч за първична и водеща при езикова промяна, естествено разбираме защо досегашните хипотези се оказват несъстоятелни. Присъщата на разговорната реч неопределеност и вариативност е източникът на езикова промяна.

Обяснението се крие в прагматиката на ситуацията, в способността на контекста да обуславя еднозначно тълкуване на потенциално/теоретично двусмислена конструкция, както и когнитивните способности на носителите на езика да виждат повече от един смисъл в съответния контекст или пък смисъл, различаващ се поне донякъде от вложения от говорещия, но също подходящ на контекста. Това не само че не се избягва, а е неизменна част от общуването, която незабелязано и неминуемо води до преосмисляне и спонтанно задейства циклични, повтарящи се вълни на граматикализация. Във въпросните граматикализационни процеси често попадат едни и същи елементи, като например глаголи-връзка (*съм/be*, но и *get* в смисъл на „ставам“) или такива, изразяващи притежание (*имам/have*) или придобиване/получаване (*get*), тъй като значенията им

са достатъчно общи/размити и подлежат на преосмисляне в контекста на общуването. Така те неусетно придобиват още по-абстрактни значения на резултативност и предходност, които първоначално се прилепват към тях като прагматични заключения в контекста.

За лекотата, с която дори след почти пълното им изчезване повторно възникват новообразувани перфектни или сродни конструкции със спомагателен глагол *съм*, говори използването на този глагол като аспектualен маркер на предходност и завършеност в редица креолски езици с английска основа, като например следния материал, цитиран според различни източници във ван Гелдерен (2014: 272–273):

- (9) **Mi be go** a onti anga wan dogu fu mi
аз съм отида на лов с едно куче за мен
„Бях отишъл на лов с едно мое куче“ [Ndjuka; креол, говорен в Суринам]

- (10) **I bin layk** nyams
аз съм обича ямс
„Обичах ямс (растение)“ [Нигерийски пиджин]

Както отбелязват Ковачева и много други учени, при зараждането на нови граматически структури движещата сила често е прагматиката, а не само синтаксисът (срв. традиционните опозиции между Сосюровите *langue* и *parole*, или *competence* и *performance* на Чомски, като тук става въпрос за прагматично-опосредстван преход от едното към другото ниво). Трогът (2003) например посочва типичното преминаване от курс към синтаксис към морфология и изтъква ролята на прагматичното подсилване и субективизация при граматикализационните процеси. Въпросното прагматично подсилване (*pragmatic strengthening*), както и субективизацията, възникват от когнитивната и комуникативна прагматика на общуването между говорещия и слушащия и техните говорни навици (вж. Traugott 2003: 634 и цитираната там литература). Прагматичното подсилване се постига чрез заключенията, които участниците в речевата ситуация биха могли да направят, например че щом имам поръчана стока, значи аз съм я поръчал. Това от своя страна води до промяна/изместване на семантиката и основното значение на съответната граматикализираща се конструкция (от притежание към предходност). При перфекта също може да се говори за субективизация – от неизвестен или нерелевантен агент на причастието (*имам поръчани стоки*) към подлог, който е (из)вършител (*имам поръчано* = *аз съм поръчал*). За субективизация би могло да се мисли и когато глаголт-връзка *съм* в комбинация с минало причастие

вече не изразява само обективно приписване на признак или състояние на подлога, а предходност спрямо субективния настоящ момент, придружена с резултат в настоящия момент, който е съществен за участниците в речевата ситуация.

Контекстът, включително прагматичният контекст, винаги е част от значението, а формата е средството, с което се предава този контекст. Така разбираме защо толкова често възникват сходни конструкции с идентични съставни части. С други думи, семантичното изследняване (или прехвърляне от едно семантично поле в друго) е резултат от използването на дадено езиково средство в повече контексти. Езикови средства с неспецифично значение като *съм/be* и *имам/have* са значително по-податливи на допълнително обобщение и следователно граматикализация. По подобен начин може да осветлим и изместването на един глагол (напр. *be*) от друг (напр. *have*) – след като вече даденият глагол е бил подложен на достатъчно семантично изследняване (както в случая с *имам/have*), то той може да се обобщи за всякакъв тип контексти и конструкции (както преходни, така и непреходни, срв. диалектното и македонското *имам одено*) и за говорителите на езика да няма значение кой от двата синонимични спомагателни глагола използват в процеса на общуването (срв. примерите от Чосър в (2) и (5)). Подобно изместване вече няма нужда целенасочено да се ръководи от избягване на двусмислия, макар и теоретично да не се отхвърля подобна мотивация като невъзможна или изначално неправдоподобна. В заключение може да се присъединим към призива на Ковачева (2019), че езикът следва да се разглежда в динамиката си като дейност (не само статичен продукт), а граматиката като непрестанно възобновяващи се локални подредби на различни съвкупности от елементи.

REFERENCES/БИБЛИОГРАФИЯ

- Denison, D. 1993. *English Historical Syntax: Verbal Constructions*. London/New York: Longman.
- Denison, D. 1998. Syntax. – In: Romaine, S. (ed.). *The Cambridge History of the English Language. Vol. IV: 1776–1997*. Cambridge: Cambridge University Press, 92–329.
- Dobrev 1973: Dobrev, I. Proizhod i znachenie na starobalgarskiya perfekt. – *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik*, XXII, 3–20. [Добрев, И. 1973. Произход и значение на старобългарския перфект. – *Известия на Института за български език*, XXII, 3–20.]
- Fischer, O. 1992. Syntax. – In: Blake, N. (ed.). *The Cambridge History of the English Language. Vol. II: 1066–1476*. Cambridge: Cambridge University Press, 207–408.
- van Gelderen, E. 2014. *A History of the English Language*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Georgiev, V. 1957. Vaznikvane na novi slozhni glagolni formi sas spomagatelen glagol „imam“. – *Izvestiya na Instituta za balgarski ezik*, V, 31–59. [Георгиев, В. 1957. Въз-

- никване на нови сложни глаголни форми със спомагателен глагол „имам“. – *Известия на Института за български език*, V, 31–59.]
- Gerdzhikov, G. 1984/2003. *Preizkazvaneto na glagolното deystvie v balgarskiya ezik*. Vtoro fototipno izdanie. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“. [Герджиков, Г. 1984/2003. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. Второ фототипно издание. София: УИ „Св. Климент Охридски“.]
- Hristov, B. 2020. *Grammaticalising the Perfect and Explanations of Language Change: Have- and Be-Perfects in the History and Structure of English and Bulgarian*. Leiden: Brill.
- Huntley, D. 1993. Old Church Slavonic. – In: Comrie, B. and G. Corbett (eds.). *The Slavonic Languages*. London: Routledge, 125–187.
- Jespersen, O. 1909–1949. *A Modern English Grammar on Historical Principles*. 7 vols. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung/Copenhagen: Ejnar Munksgard/London: George Allen & Unwin.
- Kovatcheva, M. 2012. *Spontaneous Spoken Language and Linguistic Theory*. Sofia: „St. Kliment Ohridski“ University Press.
- Kovatcheva, M. 2019. Kakvo e ezikova transtsendentsiya. – V: *Ot srednovekovniya nemski do savremenniya balgarski ezik. Sbornik v chest na prof. d-r Boris Parashkevov*. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 61–76. [Ковачева, М. 2019. Какво е езикова трансценденция. – В: *От средновековния немски до съвременния български език. Сборник в чест на проф. д-р Борис Парашкевов*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 61–76.]
- Miller, J. 2004. Perfect and resultative constructions in spoken and non-standard English. – In: Fischer, O., M. Norde and H. Perridon (eds.). *Up and Down the Cline: The Nature of Grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins, 229–246.
- Mirchev, K. 1976 [1973]. Za sachetaniyata na glagol imam + minalo stradatelno prichastie v balgarski ezik. – V: Pashov, P. i R. Nitsolova (sast.). *Pomagalo po balgarska morfologiya. Glagol*. Sofiya: Izdatelstvo Nauka i izkustvo, 312–315. [Мирчев, К. 1976 [1973]. За съчетанията на глагол *имам* + минало страдателно причастие в български език. – В: Пашов, П. и Р. Ницолова (съст.). *Помогало по българска морфология. Глагол*. София: Издателство Наука и изкуство, 312–315.]
- Rydén, M. and S. Brorström 1987. *The Be/Have Variation with Intransitives in English with Special Reference to the Late Modern Period*. Stockholm Studies in English 70. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Rissanen, M. 1999. Syntax. – In: Lass, R. (ed.). *The Cambridge History of the English Language. Vol. III: 1476–1776*. Cambridge: Cambridge University Press, 187–332.
- Stoevsky, A. 1999. Remarks on the status of the English perfect. – In: Mantcheva, A. (ed.). *Mélanges de linguistique, sémiotique et narratologie: dédiés à la mémoire de Krassimir Mantchev à l'occasion de son 60e anniversaire*. Sofia: Colibri, 375–380.
- Stoevsky, A. 2006. The collocation „имам ‘have’ + the past passive participle“ in Bulgarian. – V: Kutsarov, I., V. Raynov, M. Lakova, V. Murdarov i S. Koeva (red.). *Ezikovedski izsledvaniya v chest na 75-godishninata ot rozhdenieto na st.n.s. I st. d.f.n. Yordan Penchev Penchev*. Sofiya: Artgraf, 142–152. [Stoevsky, A. 2006. The collocation „имам ‘have’ + the past passive participle“ in Bulgarian. – В: Куцаров, И., В. Райнов, М. Лакова, В. Мурдаров и С. Коева (ред.).

Езиковедски изследвания в чест на 75-годишнината от рождението на ст.н.с. I ст. д.ф.н. Йордан Пенчев Пенчев. София: Артграф, 142–152.]

Traugott, E. C. 2003. Constructions in grammaticalization. – In: Joseph, B. D. and R. D. Janda (eds.). *The Handbook of Historical Linguistics*. Oxford: Blackwell, 624–647.

Tsoneva-Mathewson, S. 2015. Is the *Be*-perfect Gone? – *Paisii Hilendarski University of Plovdiv Research Papers*, 53, 2015, No. 1, Part A, 540–549.